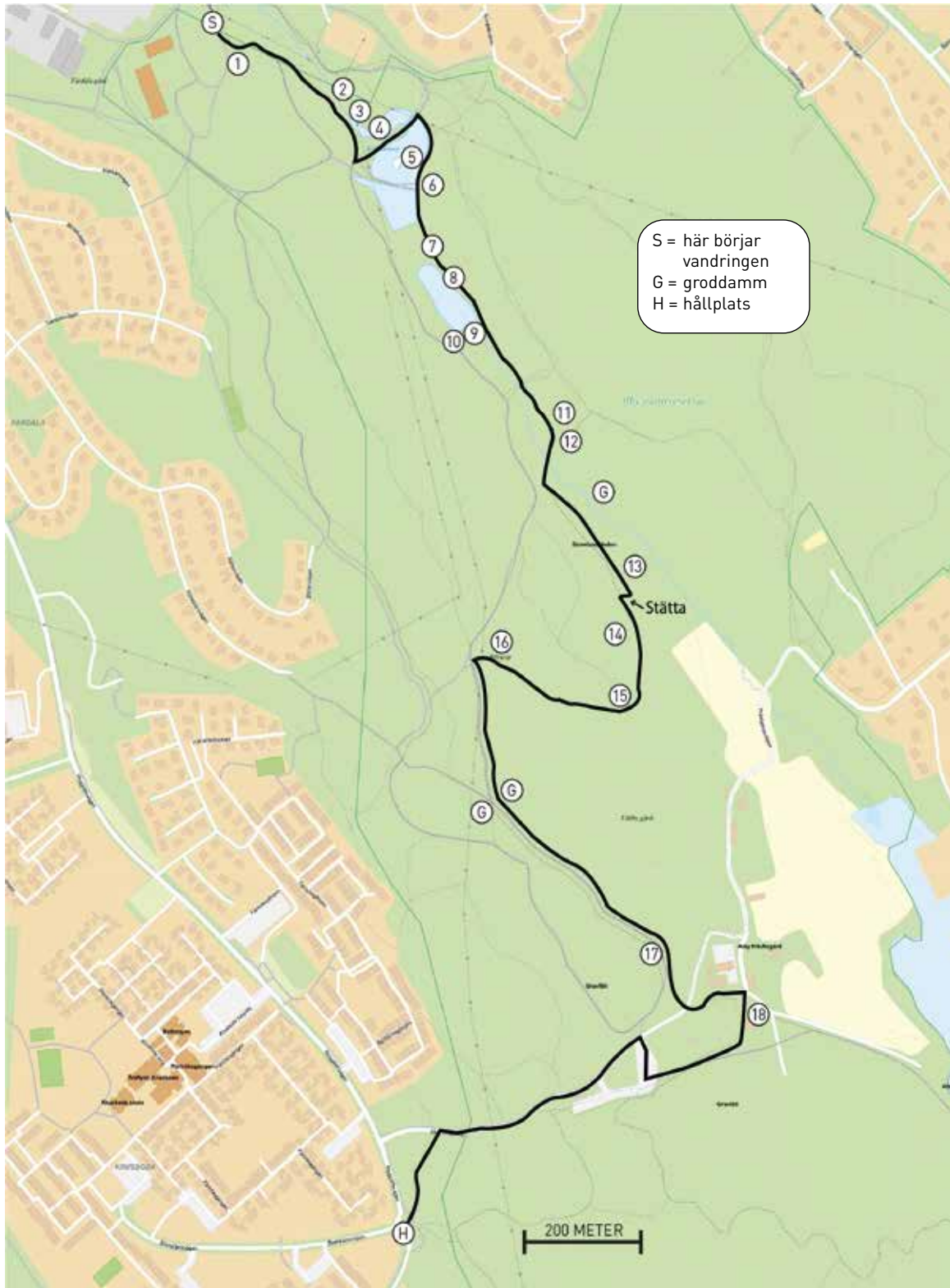

Alby och Kolardammarna

Alby och Kolardammarna

Kolardammarna ligger i Alby naturreservat som inrättades 1975. Dammarna, som invigdes 1998, renar dagvattnet från Bollmora, Öringe och Fårdala och utgör ett vackert inslag i landskapet. Längs strandkanten möts du av grovstammiga aspar, tallbackar, små bergväggar och öppna gräsmarker. Från dammarna slingrar sig Fnyskbäcken vidare in i betade kobagar med utsikt över Albysjön. Härifrån fortsätter vandringen genom skogen till Ahlstorps och vidare till kulturmarkerna vid Alby och Uddby gård.

Längd: Cirka 3 km.

Hitta hit: Buss 875 från Gullmarsplan och Tyresö Centrum till Öringe. Med bil kör du Tyresövägen österut och svänger av till höger efter rondellen vid Petterboda på Ridskolevägen. Det finns en parkering vid Fårdala ridskola.

Tillgänglighet: Det går att ta sig fram med rullstol längs östra stranden av Kolardammarna och följa dammarna från inloppet till utloppet. Där får man vända tillbaka mot ridskolan igen. Sträckan efter utloppet är inte tillgänglig för rullstolar. I hagen och längs Fnyskbäcken är det rätt lerigt på våren, så det kan vara bra med grova skor.

Start: Vid reservatsskylten på parkeringen som utgör entrén till Alby naturreservat. Alby naturreservat är ett av Tyresös kommunala naturreservat och inrättades 1975. Härifrån följer du den vänstra gångvägen (som är orange-markerad) mot vägbommen. Direkt efter bommen växer en aspdunge på höger hand.

Avslutning: Alby friluftsgård. Härifrån är det cirka 800 meters promenad till busshållplats Nyfors (buss 873).

Flora: Du hittar alla blommor på virtuella floran, linnaeus.nrm.se/flora

1. Aspdunge

I den lilla dungen på höger hand växer ett bestånd aspar. Aspen är ett ljuskrävande trädslag och växer därför ofta så här i skogskanten eller på igenväxande marker, där det är ljusare än inne i granskogen. Träden känns igen på sina grå stammar och karaktäristiskt darrande löv. Darrningen orsakas när vinden tar tag i bladens långa tillplattade skaft. På några av aspstammarna ser det ut som om någon målat med falu rödfärg. Men ”rödfärgen” är en röd grönalga (Trentepohlia). Algerna var de första växter som kom upp ur haven för 400 miljoner år sedan och från dem härstammar alla gröna växter.

Fortsätt längs gångvägen och passera en flerstammig tall på höger sida. Håll

till vänster i vägkorset. På våren växer det vitsippor och vårfryle i vägkanten. Vårfryle är en av våra tidigaste vårblommor som har små svartbruna stjärnformade blommor. Blommorna är ganska oansenliga så det är lätt att missa dem. Längre fram i maj växer det humleblomster, midsommarblomster och liljekonvalj här. **Fortsätt fram till den lilla bron vid Kolardammarnas inlopp.** Strax före inloppet möts du på vänster sida av en häll. Stanna till där och spana efter fler vårblommor.

2. Häll före inloppet

På den lilla hällen växer vårblommor som nagelört, vitsippor och – lite längre fram på våren och sommaren – styvmorsviol och

kärleksört. Nagelört är en liten vit blomma vars kronblad är djupt tvåflikiga. Det är också en av våra tidigaste vårväxter, som precis som vårfrylen är lite oansenlig. Den har också kallats vårlskling och rågblomma, eftersom det var dags att så rågen när nagelörten blommade. Namnet nagelört kommer av dess fruktskida som kan liknas vid en vit nagel. Ofta växer den i stora mängder, det blir som ett vitt flor på marken!

Fortsätt fram till inloppet.

3. Inlopp

Genom det här inloppet rinner 90 procent av allt dagvatten som når Kolardammarna. Kolardammarna, som invigdes 1998, renar dagvattnet från Bollmora, Öringe och Fårdala innan det rinner vidare till Albysjön. Namnet Kolardammarna kommer av att det förr fanns en kolbotten på ängarna där dammarna nu ligger.

Dagvatten är regn-, spol- och smältvatten som rinner av på ytan och på olika sätt samlas upp och leds vidare, ibland till avloppsnätet och ibland ut i sjöar och vattendrag. Tvärsöver inloppet syns ett rensgaller som fångar upp grövre skräp så att det inte följer med till dammarna. Lite nedströms ligger en oljeläns som en limpa över vattnet. Oljelänsen hindrar olja och andra flytande föroreningar från att komma ut i dammarna.

Fortsätt till informationsskylten om Kolardammarna. Ta den vänstra gångvägen till bron som leder över dammarna. På marken till vänster om gångvägen växer blommor som smörblommor, teveronika, ärenpris, ängsbräsma och midsommarblomster. På sensommaren blommar rödtoppan, en lite ovanligare blomma med små rosa blommor som växer på ett ax och som är typisk för betesmarker och öppnare marker. I strandkanten blommar tussilago och kabeleka på våren och på sensommaren lyser fackelblomstren intensivt röd-lila. Stanna till

vid ett bestånd sälg som växer till vänster om gångvägen.

4. Sälgar

Varje sälg är som en biologisk skattkammare som myllrar av liv. Ställ dig gärna under en sälg en solig vårdag och njut av den kör av surrande bin och humlor som lockats till sälgens rikedom av nektar och pollen. Även andra pollinatörer som mängder av olika fjärilsarter lever på sälg och olika viden. Och det är faktiskt tack vare sälgen som vi får äpplen! Sälgens blommor är livets viktigaste frukost för humledrottningarna och de andra tidiga vårinsekterna som yrvaket börjar surra redan i mars då nästan inga andra växter blommar. Humledrottningarna kan sedan tack vare sälgen föda upp sina ungar som längre fram på våren pollinerar våra fruktträd och bidrar till goda skördar. Sälgen trivs bäst i ängsmarker, hagar och skogsbryn i soliga lägen. Tyvärr har sälgen minskat dramatiskt i hela Sverige i och med de storskaliga förändringarna av jord- och skogsbruket.

Gå till höger efter bron. Fortsätt gå på östra sidan av dammarna. I diket mitt emot dammen kan man se både grodor och paddor på våren. De lever också i dammarna, men kan vara lite svårare att upptäcka där. Vid diket har bävern lämnat tydliga spår på träden. Många lövträd har nätats för att skydda mot ytterligare bävergnag. **Gå en liten bit längs dammen så att du står mittför den lilla ön.** Där ser du en stor rishög som är en bäverhydda.

5. Bäverhydda

På ön har bävern byggt sig en hydda. Bävern är Europas största gnagare. Den är en utpräglad växtätare vars favoritträd är asp, men den äter även björk och sälg. Bävern faller träd för att få mat, men också för att kunna

bygga sin hydda och anlägga dammar. På så sätt är bävern en av våra viktigaste naturvårdare. De döda träddelarna som hamnar i vattnet skapar livsmiljöer för många olika vattenlevande djur liksom dammarna som bävern anlägger. Det blir nya våtmarker, något som vi numera har en brist på i vårt landskap.

Bävern är det djur som i förhållande till sin storlek haft störst ekonomisk betydelse i Sverige. Man använde praktiskt taget alla delar av djuret, även om det var pälsen, köttet och den så kallade bävergällen som var mest åtråvärda. Bävergällen finns i körtlar vid analöppningen och innehåller ämnen som är nära släkt med acetylsalicylsyra (den aktiva beståndsdel i en del värktabletter). Bävern jagades så hårt att den var helt utrotad 1871, men har kommit tillbaka tack vare utplantering i Jämtland på 1920- och 30-talen. Om du ska lyckas få syn på bäver bör du vara ute i skymningen, sitta still och vara tyst.

Fortsätt fram till nästa bro.

6. Sedimentationsdamm

Du står nu vid sedimentationsdammen som är nästa steg i reningsprocessen efter inloppet. Här rinner vattnet långsammare och då kan de tyngre föroreningarna, som tungmetaller och fosfor sjunka till botten (=sedimentera). Många tungmetaller är skadliga för växter och djur om de uppträder i för höga halter. Bly, kadmium, koppar, krom och zink är exempel på sådana tungmetaller, som tack vare Kolardammarna hindras från att påverka växt- och djurlivet i Albysjön. Fosfor är ett näringsämne som inte är ett miljögift i sig, men för höga halter bidrar till att våra sjöar och vattendrag övergöds och växer igen.

Fortsätt längs dammen till växtbädden, där vattnet är täckt av kaveldun och vass.

7. Växtbädd

Växtbädden eller översilningsytan är nästa steg i reningen av dagvattnet. Här växer vass och kaveldun, som fångar upp kväve, som liksom fosfor är ett näringsämne som i för höga halter bidrar till övergödning och igenväxning av sjöar och vattenmiljöer. Både vass och framför allt kaveldun är kvävegynnade, så om det växer mycket kaveldun vid en sjö är det ett tecken på att sjön är näringsrik och troligen övergödd. På hösten skördas kaveldunet och vassen i växtbädden och tas bort ur vattnet, så att inte kvävet ska frigöras när växterna bryts ner.

Ett enda av kaveldunets cigarrliknande honax kan innehålla mer än 100 000 blommor och dunet kan fylla en tioliters hink. Förr tog man vara på dunet och använde till stoppning i dynor och kuddar. Vass ansågs förr vara ett av våra nyttigaste vilda gräs och var ett utmärkt kreatursfoder, inte minst i skärgården var ung vass ett viktigt tillskott till de magra ängsmarkerna. Stråna kunde också användas till vassmattor eller till taktäckning (på norska och danska heter vass tagrör).

Fortsätt till den lilla våtmarken, där dammen åter öppnar sig och man ser vattenytan. I vägkanten blommar ögontröst på sensommaren, en blomma som liksom rödtoppan är typisk för ängs- och hagmarker. Ögontrösten har ljust violetta blommor med mörka strimmor i kronbladen som leder mot en gul mittfläck. Det var denna mittfläck som man liknade vid ett öga och som gav blomman dess namn. Enligt en gammal medeltida lära, signaturläran, så betydde det ögonliknande utseendet att blomman kunde bota ögonsjukdomar.

8. Våtmark

I denna våtmark sker ytterligare rening av framför allt näringsämnena kväve och

fosfor. Bakterier i vattnet omvandlar gödande kväveföreningar till kvävgas som finns naturligt i luften. Det är samma bakterier som finns i det biologiska steget i våra avloppsreningsverk. Naturliga våtmarker som myrar och kärr är naturens egna reningsverk. De växter och bakterier som finns i våtmarkerna, kan liksom i de anlagda Kolardammarna fånga upp den överskottsning som rinner ner från de omgivande markerna och minska övergödningen i sjöar och hav nedströms våtmarkerna.

Våtmarker är inte bara naturens egna reningsverk utan också värdefulla livsmiljöer för många växter och djur. Sedan början av 1800-talet har cirka en fjärdedel av Sveriges våtmarksareal torrlagts och förstörts och nästan en femtedel av Sveriges hotade arter lever i våtmarker. I Kolardammarna myllrar det av olika smådjur, som trollsländelarver, skräddare, vattenscorpioner, rygg- och buksimmare och olika skalbaggselarver. Här lever också paddor och andra groddjur. Alla Tyresös femteklassare får komma till Tyresö naturskola och studera Kolardammarnas myllrande djurliv.

Fortsätt till slutet av våtmarken och ta till höger till den lilla bron vid utloppet. Längre fram på våren växer det mängder av blåsippor, vitsippor, gökärt och gullvivor på slänten till vänster om gångvägen.

9. Utlopp

I det lilla vattenfallet syrsätts vattnet som ett sista reningssteg. Från inloppet till utloppet har det tagit vattnet ungefär ett dygn att färdas. Härifrån slingrar sig Fnyskbäcken vidare ner genom Uddbys kohagar till Albysjön. Det vatten som nu rinner vidare till Fnyskbäcken och Albysjön är betydligt renare än det som kom in vid inloppen. Mellan 65 och 85 procent av tungmetallerna, 70 procent av fosfor och en mindre del av kvävet har fångats upp i Kolardammarna.

Fortsätt cirka 20 meter på gångvägen till de grovstammiga asparna som kantar våtmarken.

10. Grovstammiga aspar

Här växer ett par imponerande grovstammiga aspar. Aspen är fantastisk när det gäller biologisk mångfald. En enda asp kan under sin livstid hysa bortemot 600 olika arter av fjärlilar, skalbaggar, mossor, svampar och lavar. I aspen bildas ofta stamhål mycket tidigare än i andra lövträd, där kattugglan och andra hålhäckande fåglar kan bygga sina bon. Det är också bäverns favoritträd framför andra och näten som omger den nedre delen av dessa aspstammar är skydd mot bäverns gnagande tänder. Om du tittar uppåt en bit på stammarna ser du den trädlevande svampen aspticka, som är typisk för gamla stående aspar. Ved som angripits av tickor blir lättare att bearbeta för hackspettar. Särskilt spillkråkor brukar hacka sitt bohål där veden har rötats av asptickan.

På andra sidan gångvägen tronar en grovstammig asp på en kulle. Vid rötterna växer det harsyra och olika mossor, som husmossa, väggmossa och cypressfläta. Inbäddad i den gröna mossan växer den gråare filtlaven – som en filt breder den ut sig!

Gå tillbaka förbi vattenfallet och följ den slingrande Fnyskbäcken till kohagarna. I bäcken har bävern gjort ett nytt dämme. **Gå över den lilla stättan in i hagen.** Om öppningen inte är stängd, finns det inga djur i hagen. På vänster sida står en asp som har ett bohål en bit upp där kattugglor brukar bo. Stanna gärna och spana efter kattugglorna, men stör dem inte! Du får inte heller försöka locka fram dem utan visa respekt.

11. Kattuggla

Aspar murknar tidigare än många andra löv-

träd och får ofta stamhål. Dessa håligheter blir viktiga boplatser för olika hålhäckande fåglar som till exempel kattuggla, så det är viktigt att det finns gamla och ihåliga träd.

Kattugglan är en nattjägare. Ofta jagar den från ett träd, där den sitter och spanar och lyssnar. Tack vare sina speciella fjädrar och dun kan den flyga ljudlöst. Till skillnad från andra ugglor är kattugglan tämligen stationär, vilket innebär att den äter det som finns inom reviret. Det kan vara både råttor, sorkar, möss och fåglar, men även grodor, ödlor, insekter och dagmaskar. Dagarna tillbringas kattugglorna helst i boet.

Strax efter aspen möts du av en ek- och hasselkulle på vänster hand med blåsippor på marken.

12. Ek- och hasselkulle

Både ek och hassel hör hemma i kulturlandskapet. Här kan kor och får beta och hålla landskapet öppet och skapa en artrik miljö. På våren kan du spana efter de vinröda stjärnformade hasselblommorna som sitter längst ut på knopparna – ett av de finaste vårtecknen! Det är pistillens märke som pollenkornen ska fastna på för att det ska kunna bli en befruktning och vi ska få hasselnötter.

Precis som aspen är eken helt fantastisk när det gäller biologisk mångfald. I och på en enda ek kan det finnas uppemot 1 500 olika arter insekter, spindeldjur, mossor, svampar och lavar. Ju äldre eken är, desto fler arter lever i och på den. Så småningom blir det större håligheter som blir fina boplatser för kattugglor och andra hålhäckande fåglar. För att eken och dess invånare ska trivas krävs att den kan breda ut sin vida krona och bli riktigt spärrkronig. Tidigare hjälpte betande djur till att hålla efter uppväxande sly och unga granar som annars skulle tränga in i ekkronan men idag hotas många av våra ekar av igenväxning.

Lite längre in i hagen ligger en av de grod-

dammar som anlades 2017 för att gynna groddjursfaunan i Alby. I denna damm har vi sett både padda, groda och större och mindre vattensalamander.

Gå över Fnyskbäcken på den lilla bron mittemot ekkullen och fortsätt in i hagen på den västra sidan om bäcken.

13. Hage

I de här hagarna går Uddby gårds kor och betar. Hagar och ängsmarker är några av världens artrikaste miljöer, framför allt när det gäller olika blomväxter. Det kan ju förefalla lite paradoxalt att ängar och hagmarker har denna blomrikedom, där lien och mulen far fram och mejar ner växterna. Men vad lien och betesdjuren gör är att ändra konkurrensförhållandena i marken, så att inte några få konkurrenskraftiga arter som hundkäx och maskros tar över. I och med att de tas bort, får andra blommor en chans att komma upp. Blommor som trivs i näringsfattiga, ljusa och öppna marker. Men det är inte bara växter som gynnas av slätter och bete. Blommorna lockar till sig fåglar och pollinerande insekter som fjärilar och humlor. Många av dem är beroende av ängs- och hagmarkernas blomrikedom och hotas när våra kulturmarker växer igen.

Gå gärna in en bit i hagen och njut av den pastorala idyllen med Albysjön i bakgrunden. Här kan det vara skönt att ta en fikapaus, antingen på någon torrare håll eller på någon av stockarna som ligger i hagen. **Häri från vandrar du vidare mot Ahlstorp genom skogen.** Då får du gå över en stätta som går över elstängslet mot skogen väster om hagen. Invid stättan ligger en stor omkullfallen sälg. **Väl över stättan följer du Sörmlandsleden** (markerad med orange-färgade ringar på träden). Först går den söderut, parallellt med hagen och så småningom viker Sörmlandsleden av västerut, in i skogen.

14. Granskog

Nu har du lämnat de öppnare markerna och kommit in i granskogen. Om du tittar dig omkring när du går i skogen ser du att det är gott om döda träd. Här finns både stående torrakor och mossklädda lågor (kullfallna stammar). De döda träden är en viktig del av livet i skogen, ett ”dött” träd är egentligen fullt av liv, med ett myller av insekter, mossor, rötsvampar och lavar. De blir i sin tur mat till fåglar och andra djur. Det här gör att det faktiskt finns flera olika arter på ett dött träd än på ett levande.

I dagens produktionsinriktade skogsbruk är träd ofta likåldriga och vi har en brist på gamla, döda och ihåliga träd. Det bidrar till att många av de växter och djur som behöver gamla och döda träd för att leva är sällsynta eller utrotningshotade. Istället för en rik granskog med skogens mångfald har vi fått en monokultur, som snarare är en granåker än en skog.

15. Blåbär

Typiskt för granskogen är att marken är klädd av blåbär och olika slags mossor. Precis som aspen, eken och de döda träden i skogen, är blåbär en nyckelart som gynnar många andra arter. Bären blir mat till bland annat björn, grävling, möss och olika fåglar som tjädurar. På vintern är blåbärsris viktig mat för både rådjur och älgar. Särskilt rådjuren har svårt att äta mer svårsmält mat som tallplantor. Blåbärsblommorna är söta och fulla av nektar och lockar till sig humlor och andra pollinatörer. Prova gärna att äta de söta blåbärsblommorna själv, de är en delikates!

Blåbär vill växa lite halvöppet och trivs inte i de täta granplanteringarna som alltmer dominerar vårt skogslandskap. Flera studier visar att blåbär därför minskar i våra skogar. Det riskerar att få stora effekter, inte bara

för oss människor som tycker om att äta blåbär, utan för hela ekosystem eftersom så många är beroende av blåbär.

Fortsätt gå Sörmlandsleden till Ahlstorp.

16. Ahlstorp

Ahlstorp är ett av Stockholmstraktens bäst bevarade båtsmanstorp. En båtsman var en soldat till sjöss. På 1600-talet när Sverige var en stormakt instiftades ett system där kustens bönder skulle förse flottan med båtsmän. Ofta rekryterades båtsmännen bland de egendomslösa som torparsöner och drängar. Båtsmannen och hans familj fick ett litet torp med betesmark och en liten åkerplätt. Ofta låg dessa torp på sämre marker än själva gården. Som här, där Ahlstorp ligger i skogsbrynet på betydligt magrare marker än Uddby gård, som Ahlstorp låg under.

Båtsmanssystemet ersattes med allmän värnplikt år 1901 och Ahlstorp blev ett sommarnöje. Sedan 1960-talet ägs torpet av Tyresö kommun och sköts om av Tyresö hembygdsförening. Läs gärna mer om Ahlstorp på informationsskylten nere vid gångvägen.

De gamla ängsmarkerna framför Ahlstorp är en del av ett kulturlandskap, som var betydligt vanligare förr. Under de senaste hundra åren har jordbruket genomgått storskaliga förändringar som bland annat innebär att gamla ängsmarker odlas upp eller växer igen. Idag finns det knappt sex promille kvar av de ängsmarker som fanns på slutet av 1800-talet. När ängarna försvinner, försvinner också många av de blommor, insekter och fåglar som är beroende av de öppna markerna.

Sedan 2011 hålls slätterdagar för alla intresserade här vid Ahlstorp. Slätterdagen brukar vara välbesökt och allt fler upptäcker glädjen med att utföra ett kulturarbete sam-

tidigt som vi gynnar den biologiska mångfalden!

Gå gångvägen till vänster (söderut).

Vid och efter vägkorset hittar du ytterligare groddammar som anlades 2017 för att gynna groddjursfaunan i Alby. En ligger till höger om gångvägen i ett alkärr och två mindre finns i hagen till vänster om gångvägen. Vid den stora dammen till höger om gångvägen finns en skylt där du kan läsa mer om de olika groddjuren.

Gå vidare på gångvägen. Efter ett tag ser du Uddby gård till vänster på andra sidan hagarna.

17. Uddby gård och järnåldersgravfält

Här har det bott människor åtminstone sedan järnåldern och det finns flera gravfält från järnåldern runt Uddby och Alby, bland annat det som ni har till vänster om dig, ovanför Uddby gård, på andra sidan beteshagen. Första gången Uddby gård nämns i skrift är 1409, vilket antyder att gården fanns långt tidigare. Den kom att ingå i Tyresögodset och har varit en arrendegård sedan lång tid tillbaka. Från början var Uddby en liten by med två gårdar. De flesta byggnader som syns på var sida om bygatan är från mitten av 1800-talet. På 1960-talet såldes Uddby till Tyresö kommun. Sedan dess är Uddby gård ett visningsjordbruk som bedriver verksamhet för att hålla landskapet öppet och bevara den biologiska mångfalden i naturreservatet.

Lite längre fram till höger om gångvägen, vid det lilla utegymmet, ligger ett järnåldersgravfält som hörde till Alby gård. På järnåldern brände människorna sina döda och byggde små och stora kullar över dem. Mot slutet av vikingatiden, när Sverige kristnades, började man istället begrava sina släktingar på kyrkogårdar. Vid det lilla utegymmet finns en skylt som berättar mer om järnåldersgravarna i området.

Fortsätt gångvägen och korsa asfaltvägen och följ skyltarna mot cafeterian som ligger i Alby friluftsgård.

18. Alby gård

När Tyresö kyrka hade uppförts på 1600-talet donerades Alby gård till den nya församlingen som prästbostad. Den nuvarande huvudbyggnaden är från början av 1800-talet men vilar på den gamla 1600-talsgrunden. På 1930-talet uppfördes en ny prästgård närmare kyrkan och Alby blev en vanlig bondgård. På 1960-talet köpte kommunen även Alby gård som kom att bli en friluftsgård med lokaler för idrottsföreningar och café. De flesta ekonomibygnader du ser runt den gamla prästgården är från den andra halvan av 1800-talet. Äldst är raststugan (från 1700-talet) som var ett brygghus; ett hus för tvätt eller för att brygga öl eller annat som krävde uppvärmning över eld och möjlighet att spilla på golven.

Naturens rum är som en liten utställning över den natur som finns i Tyresö. Det är öppet alla dagar när caféet är öppet.

Hoppas du har haft en fin vandring!

För att hitta till busshållplats Nyfors går du upp på Alby skogsväg och följer den cirka 500 meter. Efter ett övergångsställe viker du av till vänster på en gångväg som leder till busshållplatsen.

Fler turer hittar du på tyreso.se/naturguidningar

Har du frågor eller funderingar? Kontakta gärna Martina Kübus, 070-169 81 83